

O‘ZBEK VA NEMIS TA’LIM DISKURSIDA LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIKLARNING IJTIMOY VAZIFALARI

Astonova Go‘zalxon Raxmonaliyevna

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

E-mail: gozalxonastonova@gmail.com +998916618583

ORCID ID: 0009-0000-1845-421X

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20610562>

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o‘zbek va nemis ta’lim tizimidagi lingvokulturologik birliklarning ijtimoiy vazifalari qiyosiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqot davomida har ikki xalqning pedagogik muloqot tizimi, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi nutqiy munosabatlar hamda madaniy kodlarning lisoniy ifodalanishi o‘rganilgan.

Abstract:

This article provides a comparative analysis of the social functions of linguacultural units within the Uzbek and German educational systems. The study explores the pedagogical discourse, speech interactions between teachers and students, and the linguistic manifestation of cultural codes in both cultures

Аннотация

В данной статье проводится сравнительный анализ социальных функций лингвокультурологических единиц в узбекской и немецкой системах образования. В ходе исследования рассматриваются педагогический дискурс, речевое взаимодействие между учителем и учеником, а также языковое выражение культурных кодов двух народов.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, ta’lim diskursi, madaniy kod, jamoaviylik, individualizm, Bildung, pedagogik muloqot, madaniy paradigma, muloqot etiketi, ijtimoiy vazifa.

Keywords: linguaculturalonogy, educational discourse, cultural code, collectivism, individualism, Bildung, pedagogical communication, cultural paradigm, speech etiquette, social function.

Ключевые слова: лингвокультурология, образовательный дискурс, культурный код, коллективизм, индивидуализм, Bildung, педагогическое общение, культурная парадигма, речевой этикет, социальная функция.

Til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir ta’lim jarayonida eng yaqqol ko‘rinadigan ijtimoiy hodisalardan biri hisoblanadi. Har bir xalq o‘zining ta’lim tizimida, dars jarayonida, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotda nafaqat axborot uzatadi, balki o‘z milliy madaniy kodi, qadriyatlarini va dunyoqarashini ham ifodalaydi. Shu sababli lingvokulturologik birliklarning ijtimoiy vazifasi – bu til orqali madaniy axborotni avloddan avlodga uzatish, ijtimoiy hamkorlikni ta’minlash va milliy o‘zlikni saqlash jarayonidir.[1]

Lingvokulturologik birliklar nafaqat dars jarayonida, balki adabiyotda ham bu madaniy paradigmani mustahkamlaydi. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” romanida Otabek obrazi ilm va axloqni birlashtiruvchi ideal sifatida ko‘rsatiladi. U “ustoz” so‘zini muqaddas deb biladi va Hasanali bilan suhbatida shunday deydi: “Ustod oldida egilmagan bosh – ilmu donishdan bebahra qolur” (A.Qodiriy, “O‘tkan kunlar”).

Bu gapda “ustod” so’zi ijtimoiy me’yor, hurmat, axloqiy tartib va ilmiy intizomni ifodalovchi lingvokulturologik birlik sifatida qo’llangan. U o’zbek madaniyatidagi ijtimoiy munosabatni aks ettiradi, ya’ni bilim olish jarayoni doimo “katta-kichik” qadriyatlar zanjiri bilan bog’liq.

Nemis adabiyotida esa bu jarayon ko’proq individualistik, refleksiv shaklda namoyon bo’ladi. Masalan, Johann Wolfgang von Goethe “Wilhelm Meisters Lehrjahre” (1795) asarida qahramonining ta’lim jarayoni orqali o’zligini topishi tasvirlanadi. Gyote yozadi: *“Man lernt nur, wenn man selbst tätig ist”* –

“Inson faqat faoliyat bilan shug’ullangandagina o’rganadi”. Bu ibora nemis madaniyatida ta’limning faol, o’zini anglashga qaratilgan tabiatini ko’rsatadi. Shuningdek, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi munosabat tenglikka, erkin fikr almashishga asoslanadi.[2]

Bu jihatdan, o’zbeklardagi o’qituvchi nutqidagi “barakalla”, “sen uddalaysan” kabilar ijtimoiy iyerarxiyani saqlashga xizmat qilsa, nemis xalqida “Gute Arbeit! Was denkst du selbst darüber?” (“Yaxshi ish! O’zing bu haqida nima deb o’ylaysan?”) kabilar o’z fikrini bildirish erkinligini rag’batlantiradi.

Lingvokulturologik birliklarning ijtimoiy vazifasi paremiologiyada ham namoyon bo’ladi. O’zbek tilida “ilmning toshi ustozning mehnati bilan toblanadi”, “kitob – insonga qanot bag’ishlaydi” kabi maqollar ta’limni jamiyatda nur, ijobiylik va najot manbayi sifatida talqin etadi.

Nemis tilida esa “Ohne Fleiß kein Preis” (“Mehnatsiz mukofot yo’q”) va “Übung macht den Meister” (“Mashq ustoz qiladi”) kabi birliklar mehnatsevarlik va shaxsiy sa’y-harakatni ta’limning asosiy sharti sifatida ko’rsatadi.[3]

Madaniy kodning uzluksizligi, ayniqsa, maktab darslarida seziladi. O’zbek maktablarida dars boshida “Assalomu alaykum, bolajonlar!” degan salomlashuvdan so’ng “Bugungi darsimizni boshlaymiz” kabi an’anaviy kirish iboralari qo’llanadi. Nemis sinfida esa “Guten Morgen, Kinder!” (“Xayrli tong, bolalar!”) ortidan “Kommen wir zur Aufgabe” (“Topshiriqqa o’taylik”) deyiladi. Bu jumlar tuzilishiga ko’ra soddaligiga qaramay, har ikki madaniyatda ijtimoiy an’anaga aylangan nutqiy akt bo’lib, o’qituvchi va o’quvchi o’rtasidagi muhitni belgilaydi.[4]

O’zbek madaniyatida “Ilm olish hammaga farz” (hadis asosidagi) shaklda ifoda topgan. Nemis madaniyatida ta’limdagi lingvokulturologik birliklar jamiyatdagi ijtimoiy stratifikatsiyani emas, balki ijtimoiy barobarlikni ifodalaydi. *“Jeder hat das Recht auf Bildung”* – *“Har kim ta’lim olish huquqiga ega”* tamoyili ushbu madaniyatda ta’limni ijtimoiy adolat va inson huquqi bilan bog’laydi.

Ta’lim jarayonidagi ushbu birliklar o’quvchilarning milliy o’zlikni anglashida muhim rol o’ynaydi. O’zbek tilida “Vatan”, “ona til”, “xalq” kabi tushunchalar dars jarayonida ma’naviy ijtimoiylikni mustahkamlaydi. Nemis tilida esa “Vaterland”, “Muttersprache”, “Bürgersinn” (fuqarolik hissi) kabi birliklar vatanparvarlik va ijtimoiy majburiyatni anglatadi.

Lingvokulturologik birliklarning ijtimoiy vazifasi shu bilan nafaqat kommunikativ, balki ideologik xususiyatga ham ega. Ular ta’lim orqali jamiyatning qadriyatlarini, siyosiy va madaniy yo’nalishlarini mustahkamlaydi. Shu bois, ta’lim tizimi tilning ijtimoiy kuchi yordamida milliy g’oya va ma’naviy merosni uzatadi.

O’zbek va nemis ta’lim tizimlarida lingvokulturologik birliklarning ijtimoiy vazifasi bir-birini to’ldiruvchi, ammo turlicha yo’nalishga ega tizimdir. O’zbek modeli jamoaviylik, odob va ehtiromni, nemis modeli esa individuallik, erkinlik va mas’uliyatni targ’ib etadi. Ammo har ikkisi ham ta’limni madaniyatning markaziy ijtimoiy instituti sifatida ko’radi. Til bu jarayonda ijtimoiy uyg’unlik va madaniy uzviylik vositasi sifatida xizmat qiladi.

Madaniyatlararo kompetensiya – bu shunchaki boshqa madaniyatni bilish emas, balki til, ijtimoiy me’yor, qadriyatlar va muloqot uslublari orqali madaniyatlar o’rtasida samarali aloqa

oʻrnatish qobiliyatidir. Chunki bu jarayonda nafaqat bilim uzatiladi, balki madaniyatning nutqiy kodi, ijtimoiy qadriyatlar, nutq etiketlari, kommunikativ odatlar ham uzatiladi.[5]

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Islomov S. Linguoculturology in National and Anglo-Saxon Scientific Contexts // Uzbekistan: Language and Culture, 2024. – № 2. – P. 201-210.
2. Sanakulov Z. Ismlarning oʻziga xosligi va badiiy onomastikadagi oʻrni // Maktabgacha va maktab taʼlimi jurnali, 2025. – №3. – B. 45-52.
3. Lakoff G., Johnson, M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – P. 242.
4. Suyunov B.T. Medical lacunars of the Uzbek language // Web of Teachers: Inderscience Research, 2023. – № 1. – P. 321-329.
5. Yeshanov M.U. Methodology for Improving Pragmatic Competence in Training Future English Teachers // Foreign Languages in Uzbekistan, 2023. – № 1. – B. 52-64.